

Plaćeni godišnji odmor u Socijalističkoj Jugoslaviji

Ilić, Kristina

Undergraduate thesis / Završni rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:298794>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2023-03-21**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za interdisciplinarne, talijanske i kulturološke studije

KRISTINA ILIĆ

**PLAĆENI GODIŠNJI ODMOR U SOCIJALISTIČKOJ
JUGOSLAVIJI**

Završni rad

Pula, 2018.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za interdisciplinarne, talijanske i kulturološke studije

KRISTINA ILIĆ

**PLAĆENI GODIŠNJI ODMOR U SOCIJALISTIČKOJ
JUGOSLAVIJI**

Završni rad

JMBAG: 0303052873, redoviti student

Studijski smjer: preddiplomski studij kulture i turizma

Predmet: Povijest dokolice i turizma

Znanstveno područje: humanističke znanosti

Znanstveno polje: povijest

Znanstvena grana: hrvatska i svjetska moderna i suvremena povijest

Mentor: izv. prof. dr. sc. Igor Duda

Pula, rujan 2018.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Kristina Ilić kandidatkinja za prvostupnicu kulture i turizma ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

U Puli, 14. rujna 2018.

Studentica

IZJAVA
o korištenju autorskog djela

Ja, Kristina Ilić dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom *Plaćeni godišnji odmor u socijalističkoj Jugoslaviji* koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.
Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 14. rujna 2018.

Potpis

SADRŽAJ

UVOD	5
1. REGULIRANJE SLODOBNOG VREMENA.....	6
1.1. Pravo na slobodno vrijeme	6
1.2. Ozakonjenje slobodnog vremena u socijalističkoj Jugoslaviji	9
2. DEMOKRATIZACIJA TURIZMA	11
2.1. Godišnji odmor u međuratnoj Francuskoj	11
2.2. Godišnji odmor u međuratnoj Italiji	12
2.3. Godišnji odmor u međuratnoj Njemačkoj	13
2.4. Godišnji odmor u Sovjetskom Savezu	15
3. JUGOSLAVENSKI SOCIJALNI TURIZAM KAO POTICAJ DEMOKRATIZACIJI PUTOVANJA	17
3.1. Razvijanje domaćeg turizma	17
3.2. Povlastice	19
3.3. Odmarališta	21
3.4. Propadanje politike socijalnog turizma	24
ZAKLJUČAK.....	26
LITERATURA	27
POPIS SLIKA I TABLICA.....	28
SAŽETAK	29
ABSTRACT	30

UVOD

Putovanje postoji od kada postoji i čovjek, a kultura putovanja uzela je maha zahvaljujući znatiželji ljudi koji su imali želju putovati da vide odredišta sa slika ili ona o kojima su čuli od drugih. Struktura se turista mijenjala te se nakon Drugog svjetskog rata u Europi počeo nanovo razvijati turizam. Bitnu ulogu u obnavljanju Jugoslavije imao je domaći turizam koji je uz pomoć plaćenog godišnjeg odmora to i ostvario. Ovim će se završnim radom prikazati upravo povijest plaćenog godišnjeg odmora u socijalističkoj Jugoslaviji.

Plaćeni godišnji odmor jedan je od pokretača masovnog turizma na našim prostorima. Ovakvo je novo radničko pravo bilo tu za radnog čovjeka, shvaćenog kao stup socijalističke države, kako bi svoj odmor proveo na kvalitetan način uz povoljne cijene ili popuste. Pored toga, domaći turizam pod okriljem socijalnog turizma bio je tu kako bi se obnovili turistički tokovi, potaklo radnike-turiste na odlazak iz mjesta boravišta te kako bi radnici-turisti učili kako pravilno putovati. S vremenom je ojačala borba za devizama te se smanjila važnost domaćeg turizma sve do nestanka socijalnog turizma 1990-ih godina.

Tema plaćenog godišnjeg odmora nije dovoljno istraživana. Rijetki se autori daju u takav pothvat zbog raznovrsnosti izvora koje treba pomno proučiti. Većina literature koja se time bavi na stranim je jezicima, a na hrvatskom jeziku u novije su vrijeme objavljeni rezultati prvih istraživanja ove teme u razdoblju socijalističke Jugoslavije.

Prilikom pisanja rada najviše sam se oslanjala na djela *U potrazi za blagostanjem. O povijesti dokolice i potrošačkog društva u Hrvatskoj 1950-ih i 1960-ih* i *Pronađeno blagostanje. Svakodnevni život i potrošačka kultura u Hrvatskoj 1970-ih i 1980-ih* autora Igora Dude, te na zbornike *Sunčana strana Jugoslavije. Povijest turizma u socijalizmu* koji su uredili Hannes Grandits i Karin Taylor te *L'invenzione del tempo libero, 1850-1960* urednika Alaina Corbina. Od članaka istaknula bih članak autorice Anne E. Gorusch „*There's No Place Like Home*“: *Soviet Tourism in Late Stalinism*.

1. REGULIRANJE SLOBODNOG VREMENA

Struktura turista za vrijeme 19. st. bila je takva da su priliku za putovanje imali samo bogati slojevi društva, a niži slojevi društva uopće nisu bili zastupljeni. Samo pedesetak godina kasnije sve se to promijenilo. Naime, pojavom potrebe za zadovoljnim radnicima javlja se radnički odmor koji je bio rezerviran samo za radnike. Na takvo razmišljanje potakla ih je ideja da će sretan i odmoran radnik biti produktivniji i zadovoljniji na radnom mjestu. „Kao posljedica narasle svijesti o radničkim pravima i socijalnoj državi, u Europi se pristupilo utvrđivanju dnevnog, tjednog i godišnjeg odmora radnika, a od kraja 1930-ih do kraja 1960-ih posebno je jaka bila kampanja za plaćeni godišnji odmor.“¹ Nisu samo ekonomski jake države osjetile utjecaj takvih mjera, nego se to moglo osjetiti i u Jugoslaviji.

1.1. Pravo na slobodno vrijeme

Početak reguliranja slobodnog vremena pojavio se za vrijeme radničkih pokreta u SAD-u gdje su se zalagali za slogan „Eight Hours for Work, Eight Hours for Rest, Eight Hours for What We Will.“² Ovaj aspekt poimanja dana jednog radnika, nazvan još i „tri osmice“, zaživio je tek između 1885. i 1952. godine. Netom poslije Oktobarske revolucija (1917.) prihvaćena su rješenja koja će biti i putokaz ostalim zemljama. „Rusi su tada radili četrdeset i šest sati tjedno, po osam sati od ponedjeljka do petka i šest sati subotom.“³ Širenje osmosatnog radnog vremena proširivalo se Europom tijekom 1919. godine, no zbog različitih nametanja, ekonomske nestabilnosti i zahuktavanja obnove nerijetko se tjedno radilo puno više. Jedan primjer tome je Švicarska gdje se radilo čak pedeset i tri sata tjedno.

Neradna nedjelja nije neka novost u zemljama engleskog govornog područja, dok se u ostalim zemljama Europe nedjelja kao službeni dan za odmor javlja tek početkom 20. stoljeća. „Pratilo ju je svečano blagdansko ozračje, odlazak u crkvu, čišćenja doma i tijela te najbolja odjeća.“⁴ Radnici su doslovno smatrali nedjelju neradnom zbog toga su se za nju pripremali subotom poslijepodne. Prvi koji su dobili dvodnevni tjedni odmor bili su Talijani 1935., ali tada je počelo zanimanje za plaćeni

¹ Duda, Igor, *U potrazi za blagostanjem. O povijesti dokolice i potrošačkog društva u Hrvatskoj 1950-ih i 1960-ih*, Srednja Europa, Zagreb, 2005., 73.

² Isto, 74,

³ Isto, 74.

⁴ Isto, 75.

godišnji odmor. Za njega se znalo od druge polovice 19. stoljeća no zbog neuređenosti sustava poslodavci su dodjeljivali odmor kad je to posao dopuštao.

Godine 1936. Međunarodna organizacija rada (MOR) prihvatila je Konvenciju o plaćenom godišnjem odmoru, poznatu još pod nazivom Konvencija 52. Naime, države koje su je ratificirale obvezale su se da će svakom radniku osigurati najmanje šest dana plaćenog godišnjeg odmora ako su bez prekida bili zaposleni godinu dana. „Nadalje, odmor se nije smio kratiti zbog praznika i bolovanja, a veći broj dana u skladu s godinama staža trebala su odrediti nacionalna zakonodavstva.“⁵ Za vrijeme trajanja odmora imali su pravo na primanje naknade u iznosu jednakom kao da su za to vrijeme radili ili pak prema odredbama kolektivnog ugovora.

ZEMLJA	SATI
Francuska	46,6
Nizozemska	46,1
Velika Britanija	46,0
Španjolska	44,4
Cipar	44,0
SR Njemačka	43,9
Austrija	43,6
Finska	42,1
SFR Jugoslavija	42,0
Belgija	40,4
Čehoslovačka	39,6

Tablica 1 – Prosječno trajanje radnog tjedna u nekim europskim zemljama 1966.

(Izvor: Duda, *U potrazi za blagostanjem*, 79.)

Tijekom ranih šezdesetih 40-satni radni tjedan postajao je sve češća pojava, no uz dopuštene prekovremene sate radilo se čak i dulje (tablica 1). Najdulje trajanje radnog tjedna imala je Francuska gdje se radilo skoro 47 sati, a najmanje Čehoslovačka s 40 sati tjedno dok se Jugoslavija našla među tri zemlje s najkraćim trajanjem radnog tjedna. Većina europskih radnika već je uživala u korištenju plaćenog godišnjeg odmora u trajanju od dva do tri tjedna, dok je američkim kolegama godišnji odmor ovisio o pregovorima s poslodavcem (tablica 2). Vidimo da

⁵ Duda, *U potrazi za blagostanjem*, 76.

najmanje godišnjeg odmora ima Portugal sa svega četiri dana, a najviše Švedska i Poljska (ne fizički radnici) s otprilike jednim mjesecom godišnjega odmora.

TRAJANJE GODIŠNJEG ODMORA	ZEMLJA
4 dana	Portugal
6 radnih dana, 7 dana ili 1 tjedan	Grčka (tvornički radnici), Švicarska (neki kantoni)
7 radnih dana	Španjolska
8 radnih dana	Luksemburg (fizički radnici)
12 radnih dana, 14 dana ili 2 tjedna	Albanija, Austrija, Belgija, Cipar (prema nekim kolektivnim ugovorima), Čehoslovačka, Grčka (namještenici), Mađarska, Irska, Italija (kolektivni ugovori), Poljska (fizički radnici), Rumunjska, Španjolska (teži uvjeti rada), Velika Britanija, SSSR
14 radnih dana	Bugarska, Jugoslavija
15 radnih dana ili 2 tjedna + 3 dana	SR Njemačka, Luksemburg (ne fizički radnici), Nizozemska (kolektivni ugovori)
18 radnih dana ili 3 tjedna	Danska, Finska, Francuska, Island, Norveška, Švicarska (neki kantoni)
24 radna dana, 4 tjedna ili 1 mjesec	Poljska (ne fizički radnici), Švedska

Tablica 2 – Minimum trajanja osnovnog godišnjeg odmora u europskim zemljama 1968.

(Izvor: Duda, *U potrazi za blagostanjem*, 80.)

Godine 1970. Međunarodna organizacija rada prihvatila je i novu Konvenciju 132 kojom je prepravila i nadopunila prethodnu Konvenciju 52. „Sada su radnici imali pravo na najmanje tri tjedna odmora za godinu službe.“⁶ Događalo se da se godišnji odmor koristio u više dijelova, stoga je jedan mogao trajati dva tjedna. Prilikom određivanja razdoblja odlazaka na godišnji odmor trebalo je uzeti u obzir potrebe na radnom mjestu, a radnik nije smio otići na odmor s ciljem druge zarade jer bi se time rušilo načelo da će se zaposlenik vratiti svjež i spreman za rad.

⁶ Duda, *U potrazi za blagostanjem*, 79.

1.2. Ozakonjenje slobodnog vremena u socijalističkoj Jugoslaviji

U srpnju 1946. jugoslavenska vlada odlučila je uvesti plaćeni godišnji odmor u trajanju od dva tjedna i uz primanje redovne plaće za sve radnike koji su imali jedanaest mjeseci rada.⁷ Naime, to je bilo više nego je to Međunarodna organizacija rada savjetovala prije rata. Nadalje, prema Zakonu o radnim odnosima (1958.) radnici su imali pravo na 12-30 dana odmora ovisno o radnom stažu. Kasnije je novi zakon iz 1965. produljio trajanje odmora na najmanje 14 dana, dok je Zakon o međusobnim odnosima radnika u udruženom radu (1973.) odmor ograničio na 18 do 30 dana, ovisno o godinama radnoga staža i težini radnih uvjeta.⁸ Iste je godine Jugoslavija ratificirala Konvenciju 132 MOR-a, kao nadopunjenu verziju prijašnje Konvencije 52.

Zbog velikog značaja plaćeni je godišnji odmor bio osiguran i Ustavom prema kojem su ga poslodavci morali davati, a posloprimci ga nisu smjeli odbiti. „Ove su pravne odredbe zajedno s proširenim europskim shvaćanjem da nitko odmor ne bi smio provesti kod kuće te jugoslavenskom razinom životnoga standarda i gospodarske razvijenosti stvorile odlično okruženje za socijalni turizam.“⁹ Naime, taj je sustav imao dva stupa: prvi su bile novčane povlastice i regres za godišnji odmor, a drugi su bili smještajni kapaciteti i to radnička odmarališta ili domovi odmora.

Osim godišnjeg odmora, radno je zakonodavstvo reguliralo cjelokupno radno vrijeme i tjedni odmor. Stoga, Zakon o udruženom radu (1976.) govori da bi radni tjedan trebao trajati 42 sata, a tjedni odmor najmanje 24 neprekinuta sata.¹⁰ „Skraćeni radni tjedan zamijenio je raniji 48-satni 1965. temeljem odredbi Osnovnoga zakona o radni odnosima i Osnovnoga zakona o uvođenju 42-satne radne sedmice koje su zadržane i u kasnijim zakonima.“¹¹ Zapravo je tim promjenama uveden i vikend jer je većina radnika radila po osam sati pet dana u tjednu, a preostala dva sata su odrađivali duljim radnim vremenom jednog dana u tjednu ili jednom radnom subotom mjesečno. Osim toga, postojali su i jednodnevni i dvodnevni praznici: Nova godina (1. i 2. siječnja), Praznik rada (1. i 2. svibnja), Dan borca (4. srpnja), Dan

⁷ Duda, *U potrazi za blagostanjem*, 77.

⁸ Duda, Igor, „Od radnika do turista. Prava, želje i stvarnost socijalnog turizma u jugoslavenskome socijalizmu“, *Sunčana strana Jugoslavije. Povijest turizma u socijalizmu*, ur. Hannes Grandits i Karin Taylor, Srednja Europa, Zagreb, 2013., 58.

⁹ Isto, 58.

¹⁰ Duda, Igor, *Pronađeno blagostanje. Svakodnevni život i potrošačka kultura u Hrvatskoj 1970-ih i 1980-ih*, Srednja Europa, Zagreb, 2010., 294.

¹¹ Isto, 295.

ustanka naroda Hrvatske (27. srpnja), Dan Republike (29. i 30. studenog) koji bi se s neradne nedjelje prenosili na ponedjeljak.¹² Gledajući sveukupno, uz najmanje osamnaest radnih dana godišnjeg odmora, pedesetak vikenda godišnje i najmanje osam dana državnih praznika, radnici su imali dovoljno slobodnog vremena koji se tijekom sedamdesetih i osamdesetih koristilo za odmor i rekreaciju.

¹² Duda, *Pronađeno blagostanje*, 295.

2. DEMOKRATIZACIJA TURIZMA

Za vrijeme renesanse i ranog novog vijeka, pojavljuje se Grand Tour u kojemu su sudjelovali pripadnici engleske aristokracije, a glavni cilj je bio upoznati dječake sa svijetom i kulturom u kojoj žive. Ideja masovnih putovanja za šire slojeve s ciljem učenja i upoznavanja kulture javlja se u 20. stoljeću, međuratnom razdoblju, kada vodeće države Europe počinju organizirati vrijeme radnicima. To vrijeme je bilo rezervirano za upoznavanje svoje zemlje i osvješčivanje svoje nacionalne pripadnosti, pa možemo reći da se odmoru pristupalo iz političkog i ideološkog okvira. No, radnicima je najprije trebalo stvoriti potrebu za putovanjem što bi, zapravo, bio način da se pojača zanimanje za nacionalnu povijest i baštinu te homogenizaciju nacije gdje glavnu riječ počinju voditi organizacije za organiziranje slobodnog vremena s ciljevima određene politike.

2.1. Godišnji odmor u međuratnoj Francuskoj

Godine 1913. u Francuskoj je odbijen prijedlog zakona o uvođenju plaćenog godišnjeg odmora. No, 1919. u privatnim se kompanijama počeo uvoditi plaćeni dopust za neke radnike, ali jako je malo radnika koristilo te povlastice.¹³ Tako je u lipnju 1925. francuski ministar rada, Antoine Durafour, pripremio prijedlog zakona o plaćenom godišnjem odmoru. Prema tome prijedlogu trajanje godišnjeg odmora variralo je od četiri dana nakon šest mjeseci rada do dva tjedna nakon dvije godine rada.¹⁴ Međutim, gospodarska je komora zaustavila raspravu o prijedlogu zakona. Konačno su tijekom 1929. raspravljali o prijedlogu zakona da bi ga u konačnici komisija u potpunosti odbacila. Dvije godine kasnije donijet je novi prijedlog zakona o plaćenom godišnjem odmoru prema kojemu su radnici imali pravo na jedan tjedan plaćenog godišnjeg odmora za godinu dana rada do dva tjedna nakon tri godine rada. Uz to, radnici mlađi od šesnaest godina i radnici koji su dobili nagradu za dobro obavljen posao imali su pravo na dodatne dane plaćenog odmora.¹⁵ Jedini problem je bio taj što su poslodavci pružali veliki otpor prema tom zakonu zbog čega se taj prijedlog nikad nije raspravio u Senatu.

¹³ Richez, Jean-Claude; Strauss, Léon, "Un tempo nuovo per gli operai: le ferie pagate (1930-1960)", *L'invenzione del tempo libero, 1850-1960*, ur. Alain Corbin, Editori Laterza, Roma-Bari, 1996., 405.

¹⁴ Isto, 405.

¹⁵ Isto 406.

U razdoblju ekonomske krize, od 1932. do 1935. godine, nije bilo riječi o plaćenom godišnjem odmoru. Naime, zakon iz 1935. godine o profesionalnom statusu novinara, govori o tome da im je godišnji odmor varirao od jednog mjeseca do pet tjedana, ovisno o starosnoj dobi. Plaćeni godišnji odmor stalno je bio problem naročito između poslodavca i radnika sve dok nije na vlast došla Narodna fronta. Tako je Charles Piquenard, podtajnik Ministarstva rada, koji je pratio problem reguliranja plaćenog godišnjeg odmora još od 1925. godine, napisao prijedlog zakona u noći s 8. na 9. lipnja 1936. godine. Odmah je predstavljen francuskoj Vladi i usvojen je bez ikakvih izmjena i dopuna, s 563 glasa za i jednog protiv dok je Senat glasao s 295 glasova za i dva protiv.¹⁶ Tako je konačno zakon donijet 20. lipnja i prema njemu su svi radnici koji su uzastopno radili godinu dana u jednoj tvrtki imali pravo na petnaest dana plaćenog godišnjeg odmora. Propisano je također da radnik ima pravo biti plaćen za vrijeme godišnjeg odmora u iznosu jednakom redovnoj plaći. Zanimljivo je to što se godišnji odmor mogao uzeti samo za vrijeme školskih praznika (razdoblje između 14. lipnja i 1. kolovoza). Uz to, radnici su imali mogućnost da se godišnji odmor fragmentira, ali uz prethodni dogovor s poslodavcem. Neki radnici su morali čekati usporavanje poslovanja kako bi mogli uzeti godišnji odmor, to su najčešće bili poljoprivrednici i prijevoznici.¹⁷

Konzervativci su ti koji su poduprli odmor kao sredstvo za širenje revolucionarnih osjećaja jer se odmor promovirao kao ravnopravno slobodno vrijeme i dio zajedničke kulture dokolice. To je značilo da su radnici mogli otići vidjeti svoje roditelje te obitelj često u udaljenija sela. Odmor je bio nagrada za oca koji je sa svojom obitelji dijelio svoje pravo na odmor što bi pomoglo obnavljanju njegove patrijarhalne uloge i položaja u obitelji.¹⁸

2.2. Godišnji odmor u međuratnoj Italiji

Početna razmatranja o tome da se u fašističkoj Italiji počinju sagledavati odnosi radnog i slobodnog vremena javljaju se tijekom 1923. kada je donesena i sama odluka o osmo-satnom radnom vremenu. Zbog velikog pritiska sindikalne organizacije Generalna konfederacija rada (Confederazione generale del lavoro –

¹⁶ Richez, 407.

¹⁷ Isto, 407.

¹⁸ Cross, Gary, „Vacations for All: The Leisure Question in the Era of the Popular Front“, *Journal of Contemporary History*, 24, 4, 1989., 609.

CGL) postavljaju se prvi eksperti u tom polju u fašističke redove. Sindikalni glasnogovornici bili su usredotočeni na samu implikaciju slobodnog vremena. Daleko ozbiljnije nego sam rad bio je problem razdoblja poslije rada (*dopolavoro*). Uvođenje slobodnog vremena podrazumijeva njegovo pravilno korištenje, a najčešće bi ga radnici krivo koristili tako što su „banalno imitirali buržoaske poroke.“¹⁹

Odlukom od 1. svibnja 1925. osnovana je organizacija *Opera Nazionale Dopolavoro*, čime su fašističke vlasti pokrenule organizirano i za njih ideološki ispravno ispunjavanje slobodnog vremena, a uloga organizacije pojačana je radnom poveljom iz 1927. godine. Jedno od područja djelovanja OND-a nazivano je „izletništvo“ u što se ubrajao veliki raspon rekreativnih aktivnosti u kojem su kombinirani masovni, sportski, rekreacijski i kulturni turizam; vojne vježbe i javni radovi (kampiranje s volonterima za pošumljavanje) te politička obuka. U svrhu poticanja na sportsko pješaćenje, biciklizam i skijanje tijekom i krajem tjedna organizirani su različiti sportski i turistički skupovi na kojima je sudjelovalo oko deset tisuća ljudi.²⁰

2.3. Godišnji odmor u međuratnoj Njemačkoj

U Njemačkoj je većina radnika imala pravo na korištenje plaćenog godišnjeg odmora na temelju Ugovora o plaćama koji je sklopljen unutar profesionalnih kategorija od strane socijalnih partnera. Godine 1924. oko 82% njemačkih radnika imalo je pravo na plaćeni godišnji odmor, dok se taj broj povećao na 98% 1929. godine. U to vrijeme plaćeni godišnji odmor koristilo je oko 13% engleskih i 1% francuskih radnika.²¹ Prema Međunarodnom uredu za rad oko devetnaest milijuna europskih radnika imalo je 1926. pravo na plaćeni godišnji odmor, od čega je oko dvanaest milijuna radnika bilo samo iz Njemačke. No, za vrijeme Trećega Reicha, kojem je plaćeni godišnji odmor bio simbol socijalne politike, plaćeni se godišnji odmor nije stavljao u zakonodavne okvire. Sve dok Robert Ley, vođa Njemačke radničke fronte, nije pokušao ozakoniti plaćeni godišnji odmor, no nije dobio pozitivno mišljenje o tome. Jedini zakoni koji u manjoj mjeri spominju plaćeni godišnji odmor su

¹⁹ de Grazia, Victoria, *The Culture of Consent. Mass Organization of Leisure in Fascist Italy*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002., 25.

²⁰ Richez, 409.

²¹ Isto, 407.

Zakon o radu djece i adolescenata ili Zakon o zaštiti mladih doneseni 1938. godine.²² Naime, plaćeni godišnji odmor trebao se poklapati sa školskim praznicima kako bi mladi mogli odlaziti na izlete i kampiranja Hitlerove mladeži. Najmanje trajanje plaćenog godišnjeg odmora za mlađe od sedamnaest godina bilo je petnaest radnih dana, a za starije dvanaest dana sa zagarantiranom plaćom. Ako su se mladi odlučili na neku aktivnost koju je nudila *Hitlerova mladež*, imali su pravo na dodatnih šest dana odmora.

Slobodno je vrijeme definirano kao ograničeno vrijeme posvećeno oporavku i oslobođenju od obveza rada uz zadržavanje plaće. Hitlerovi su stručnjaci procijenili da praznici nisu milostiv dar radnicima, nego lijek za umor koji s vremenom radnici osjete radeći, zato je slobodno vrijeme bilo tu da se radnici odmore. Njemačka je industrija počela uvoditi neke metode taylorizma čiji je glavni cilj postizanje maksimalne proizvodnosti rada i maksimalnoga profita. Naravno, nije bilo moguće smanjiti radni dan koji je trajao osam sati, ali je trebalo osigurati njemačkom radniku slobodno vrijeme uz potpuno opuštanje tijela i uma.²³

Dana 1. srpnja 1933. godine u Njemačkoj je Robert Ley objavio da će Radnička fronta, koja je utemeljena s ciljem da bi se zamijenili sindikati i u koju se trebalo obavezno učlaniti, početi organizirati slobodno vrijeme njemačkih radnika. Iste godine je osnovana, po uzoru na talijanski *Dopolavoro*, njemačka organizacija za slobodno vrijeme *Nach der Arbeit* (Nakon posla). S vremenom organizacija je dobila novo ime *NS-Gemeinschaft Kraft durch Freude* (Nacionalsocijalistička zajednica Snaga kroz radost) skraćeno KdF. Njezina glavna zadaća bila je organizacija i promidžba putovanja, odmora i izleta, a sve to je obavljala mreža volontera njih 125 tisuća. Svi članovi Njemačke radne fronte (oko trideset milijuna u 1939.) imali su pristup događajima, tečajevima i objektima KdF-a kao i mogućnost sudjelovanja u različitim organiziranim izletima.²⁴ Osim toga, iz organizacije su volonteri izbacivali one koje nisu smatrali dostojnima ili one koji su bili ekonomski privilegirani. To se naravno odnosilo na nearijevsku rasu, pogotovo na Židove. Naime, organizacija je imala zadatak jačanja nacionalsocijalističke politike te rasne zajednice u kojoj je arijevaska rasa bila cjenjenija u odnosu na druge rase.

²² Richez, 408.

²³ Isto, 414.

²⁴ Isto, 410.

2.4. Godišnji odmor u Sovjetskom Savezu

Otvorenost koja se dogodila nakon Drugog svjetskog rata prikazana je u sovjetskom časopisu o turizmu *Vokrug sveta* koji je uključivao članke i slike neosovjetskog svijeta, kao i informacije o različitim istraživačima. Bilo je i priča o putovanjima u Prag i Novu Gvineju, o istraživanju oceana i slično. No, 1947. časopis počinje prikazivati članke o putovanjima unutar Sovjetskog Saveza, kao i priče o različitim lokacijama unutra SSSR-a poput Staljinovog rodnog mjesta. Staljinova ksenofobna narav još je više zatvorila državu zbog toga jer su svih oko sebe smatrali neprijateljima. Domaći se turizam počeo razvijati kao odgovor na tu percipiranu potrebu za tjelesnim i ideološkim zdravljem sovjetskih građana.²⁵ Osim toga, turizam je bilo sredstvo za oporavak ratom izmučenog stanovništva. Opisom prekrasnih plaža i luksuznih naselja daju nadu građanima da će njihova budućnost biti udobna i sjajna.

SSSR je turizam definirao kao vrijeme za aktivno iskorištavanje slobodnog vremena (pješačenje, planinarenje, biciklizam, kampiranje i slično). Izleti koji su organizirani bili su najčešće u prirodu, a tijekom pedesetih javlja se odličje nazvano *Turist SSSR-a* za putovanje u mjesta Staljinova djetinjstva i ranog revolucionarnog života.²⁶ Godine 1949. turizam se najčešće smatrao nekom vrstom sporta jer je bio prepoznat kao masovna akcija kroz neku aktivnost čime se pojačava zajedništvo između sela i grada kroz gimnastiku ili pisanje poezije u radničkim klubovima.

Godine 1945., ponovno se pokreće Turistički biro, čija je zadaća bila organiziranje putovanja u Moskvu i Lenjingrad, gradnja turističkih objekata u Borodinu, Dombaiju, Kislovodsku, Sočiju i Tbilisiju; pružanje prijevoza turista i njihovih vodiča te stvaranje novih informativnih letaka o dostupnim turističkim izletima.²⁷ U najranijim godinama obnove i oporavka mnogo radnika nije bilo baš zainteresirano za putovanje, a još manje je imalo mogućnosti priuštiti si to. Samo 70% kapaciteta Turističkog biroa bilo je iskorišteno, što je bilo i za očekivati zbog tek završenog rata, ali i zbog građana koji nisu ni razmišljali o tome zbog još prisutnih trauma i siromaštva.²⁸

²⁵ Gorsuch, Anne E., „There's No Place Like Home: Soviet Tourism in Late Stalinism“, *Slavic Review*, 62, 4, 2003., 761.

²⁶ Isto, 763.

²⁷ Isto, 766-767.

²⁸ Isto. 768.

Središnji je sindikat smatrao kako turizam igra veliku ulogu u učenju radnika o herojskom duhu za vrijeme Velikog domovinskog rata, socijalističkoj izgradnji SSSR i kulturnom uzdizanju sovjetskih građana. Glavni centar *domoljubnog turizma* bila je Moskva zbog financijskih i ljudskih resursa koji se mogu lakše naći u glavnom gradu. U različitim vodičima Moskva je bila prikazana kao mjesto veće od života, a cijeli opis zahtijevao je čak na desetke svezaka ili na desetke izleta, a ne samo jedan.

3. JUGOSLAVENSKI SOCIJALNI TURIZAM KAO POTICAJ DEMOKRATIZACIJI PUTOVANJA

Pojavom plaćenog godišnjeg odmora većina radnika u socijalističkoj Jugoslaviji nije znala kako se priključiti turističkim tokovima. Zbog toga se pojavljuje koncept socijalnog turizma koji je uvelike pomogao radnicima da oplemene svoje novostečeno pravo na godišnji odmor i potakne ih da postupno razvijaju turističke navike. Prvi takvi odmori javili su se u Engleskoj krajem 19. stoljeća gdje se pojavljuje prvi kamp za industrijske radnike koji daje mogućnost teškim fizičkim radnicima za par dana pravog odmora.²⁹

3.1. Razvijanje domaćeg turizma

Kako je plaćeni godišnji odmor već duboko bio ukorijenjen u navike europskih građana, Jugoslavija je tek poslije Drugog svjetskog rata i uspostavljanja socijalizma postupno počela uvoditi plaćeni godišnji odmor. Taj koncept daje veliki značaj radniku i njegovom zadovoljstvu na radnom mjestu. To je početak ponovnog razvijanja turizma na ovim prostorima. Nekako se trebalo potaknuti građane da se uključe u turističke tokove te se zbog toga počinje razvijati domaći turizam pomoću politike socijalnog turizma.

Nakon Drugog svjetskog rata i uspostavljanja poretka koji daje veliki značaj radničkoj klasi i njezinim socijalnim pravima, nova politička razmatranja našla su ispravnost svojih nazora baš u turizmu. Naime, domaći se turizam počeo razvijati samo zbog teze da svatko u novoj državi ima pravo kako na rad tako i na odmor, za razliku od vremena kada je odmor bio rezerviran samo za bogatu manjinu.³⁰

Zbog velikog pada inozemnih turista pojavom rata, glavna je pažnja bila usmjerena na domaći turizam. Prije Drugog svjetskog rata turizam je većinom bio orijentiran na kontinentalni dio s naglaskom na toplice, sada se željelo da domaći turisti zamijene inozemne turiste na Jadranu.

Uvođenjem plaćenog godišnjeg odmora i politike socijalnog turizma većina radnika nije pokazivala interes za željom da postanu turisti. Zbog nagle industrijalizacije i modernizacije, padao je udio poljoprivrednog stanovništva, ali

²⁹ Knežević, Mladen, „Socijalni turizam kao socijalna i ekonomska kategorija – nekoliko elemenata razvoja“, *Acta Economica et Turistica*, 1, 1, 2015., 61.

³⁰ Vukonić, Boris, *Povijest hrvatskog turizma*, Prometej, Zagreb, 2005., 135.

1953. nije bio manji od 67%.³¹ Većina je poljoprivrednog stanovništva doslovno ili samo sviješću ostala na selu kako bi svoje slobodno vrijeme proveli radeći u poljoprivredi. Većini stanovništva trebalo je tek stvoriti turističku naviku.

U kasnim je četrdesetima sindikalna središnjica u Zagrebu bila zatrpana izvještajima o radnicima koji su odbijali postati turistima za vrijeme godišnjeg odmora. Glavni organizator odlazaka u odmaralište bio je sindikat koji je primao određeni broj uputnica za određeno odmaralište u točno određenom terminu.³² Problem se pojavio kada se mnogo takvih uputnica vraćalo neiskorišteno. No, ima i slučajeva gdje su se neke podružnice podijelile sve svoje uputnice pa čak tražile i dodatne.

Jedan od gorućih problema bio je taj što je većina radnika smatrala odlazak na more za vrijeme godišnjeg odmora „luksuzom“, nešto što si samo gospoda mogu priuštiti, a obični radnici ne. „Iako su industrijski radnici smatrani glavnim osloncem revolucionarnoga napretka i slojem kojemu je zarađeni odmor od tjelesnog rada najpotrebniji, oni su pokazivali otpor pri prihvaćanju prakse putovanja.“³³ Sindikalni aktivisti i turistički stručnjaci imali su pravo birati između usmjerenja na mlađe naraštaje ili borbe protiv starih shvaćanja i životnoga stila. U praksi su se koristile obje metode.

Radnici su većinom uživali u dnevnim izletima sa svojim kolegama, ali odlazak na dulje vrijeme od kuće i dalje im je bio nepoznanica. Sindikalna uprava za turizam, odmor i rekreaciju uvidjela je mogućnosti i potrebe za kvalitetnije i raznovrsnije korištenje slobodnog vremena jačanjem kulturnog života, razonode i rekreacije te povećanjem dostupnosti svim radnicima. U promidžbi se sindikatu pridružuju i druge organizacije. „Godine 1953. mjesna turistička društva dobila su krovne udruge – Turistički savez Hrvatske i Turistički savez Jugoslavije – među čijim je ciljevima bilo i približavanje turizma širokim društvenim slojevima.“³⁴ S vremenom su organizacije počele tiskati turističke časopise i brošure, snimale promotivne filmove te organizirali različite izložbe na temu turizma i slobodnog vremena uzimajući u obzir njihovo informativno-propagandni i poučni značaj.

Sve aktivnosti koje su poduzete uz podizanje životnog standarda dovele su do povećanja broja domaćih noćenja u Jugoslaviji. Vrijednosti su rasle, s 19,5 milijuna

³¹ Duda, „Od radnika do turista“, 70.-71.

³² Isto, 71.

³³ Isto, 73.

³⁴ Isto, 74.

1960. na 25,9 milijuna 1970., a 1986. dosegla je vrhunac s 59,7 milijuna noćenja.³⁵ Što je značajan napredak, a turizam je postao dio uobičajene svakodnevnice jednog radnika.

Za vrijeme velikih nestašica i blagostanja slobodno je vrijeme bilo ispunjeno kolektivnim odlascima na izlete i putovanja. Novca neposredno nakon rata nije bilo, a i da ga je bilo ne bi se mogao potrošiti zbog slabe trgovinske mreže. Putovanje je s jedne strane bilo tu da pridonosi stvaranju sretnih građana posjetom nekom odredištu, a s druge strane podizanju nacionalne (ili nadnacionalne) svijesti, upoznavanju sunarodnjaka i homogenizaciji zajednice.³⁶

3.2. Povlastice

Ideološki motivi bili su poticaj za razvijanje socijalnog turizma, pogotovo u zemljama socijalističkog režima pa tako i u Jugoslaviji. Prva pojava elemenata socijalnog turizma javlja se prilikom konstruiranja nove države koja je nastala nakon Drugog svjetskog rata. Naime, Vlada nove države već je 1947. godine donijela prvu Naredbu o pogodnostima članova Jedinostvenih sindikata Jugoslavije za vrijeme korištenje godišnjeg odmora.³⁷ Ova se naredba smatra početkom socijalnog turizma. Utvrđeno je da članovi sindikata imaju pravo na različite pogodnosti, kao i njihove obitelji (supružnik i maloljetna djeca): pravo putovati na odmor uz popust od 50% na vozne karte samo za državna prijevozna sredstva, te popust od 25% na cijenu pansiona ako bi se zadržavali najmanje pet dana te su bili oslobođeni i boravišne pristojbe.³⁸ Savezne su vlasti sljedećih godina donijele nove uredbe, upute i naredbe kojima je bio propisan popust čak do 60%. Naime, između 1952. i 1954. različite su povlastice smanjene i uvedena su neka nova tržišna načela, no socijalni turizam je i dalje postojao.

Sustav radničkog, sindikalnog i socijalnog turizma sa svojim radničkim odmaralištima nudio je boravak turistima po prihvatljivim cijenama jer se dio troškova pokrивao pomoću posebnih fondova. Stari sustav povlastica je od 1961. do 1965. zamijenila legitimacija K-15 koja je bila knjižica od nekoliko stranica, vrijedila je samo za godinu u kojoj je izdana, a tiskana je od strane Zajednice Jugoslavenskih

³⁵ Duda, „Od radnika do turista“, 74.-75.

³⁶ Duda, *U potrazi za blagostanjem*, 89.

³⁷ Isto, 109.

³⁸ Isto, 109.

željeznica (slika 1). Mogla se kupiti na željezničkim kolodvorima, a popunjavale su je nadležne službe u poduzećima i ustanovama te kasnije ju je ovjerila Zajednica Jugoslavenskih željeznica.³⁹ Nositelj iskaznice imao je pravo na 50% popusta na povratnu zrakoplovnu kartu i 75% popusta na prijevoz svim drugim sredstvima. „Razlika je nadoknađivana iz saveznog fonda za koji su radnici izdvajali 1,5% svojih bruto primanja.“⁴⁰

LEGITIMACIJA K-15

Žig ustanove, poduzeća itd.
Djelovodnik br. _____

JUGOSLAVENSKE ŽELJEZNICE
Ser. _____ br. _____
(Suhi žig)

LEGITIMACIJA K-15
za korištenje povlastice pri odlasku na godišnji odmor
Vrijedi samo uz osobnu ispravu sa fotografijom čiji
podaci odgovaraju nizi upisanim

Koristi se _____ (Prezime i ime)
osobna isprava br. _____ je _____ (brojni žig - kol. ili 1) _____
(pravina i ime osobna prava) koji
je zaposlen kao _____ u _____
kod _____ (poduzeće, ustanova itd.)
ima pravo na povlasticu u vožnji željeznicom -
brodom - autobusom na relaciji navedenoj u
ovoj legitimaciji.

Da su navedeni podaci tačni potvrđuje
M. P. _____ Vrijedi za 12- godinu
Nadležni organ
željeznice

(rukovodilac poduzeća itd.) (potpis i pečat)

ODLAZAK (Prilog 1 (druga strana))
od _____ do _____
(polazno mjesto) (doputno mjesto)
preko _____

Žig željezničke stанице	Žig brodske agencije ili agencije JAT-a	Žig autobuske stанице
Do stанице _____		
Žigovi međustаница		
1 Do stанице _____	2 Do stанице _____	3 Do stанице _____
4 Do stанице _____	5 Do stанице _____	6 Do stанице _____

POVHATAK (Prilog 1 (treća strana))
od _____ do _____
(polazno mjesto) (doputno mjesto)
preko _____

Žig željezničke stанице	Žig brodske agencije ili agencije JAT-a	Žig autobuske stанице
Do stанице _____		
Žigovi međustаница		
1 Do stанице _____	2 Do stанице _____	3 Do stанице _____
4 Do stанице _____	5 Do stанице _____	6 Do stанице _____

Slika 1 – Legitimacija K-15
(Izvor: Duda, *U potrazi za blagostanjem*, 117)

Bez obzira je li radnik svoj odmor provodio u odmaralištima, od 1965. postojao je godišnji novčani dodatak čiji je cilj bio olakšati plaćanje turističkog boravka čak i u komercijalnom smještaju što je trebalo potaknuti radnike s manjim primanjima na uključivanje u turističke tokove. Bio je to regres za godišnji odmor, poznat i pod nazivom tada ukinute iskaznice K-15. „Povijest toga novčanog dodatka seže u poratno razdoblje kada su radnici zahvaljujući poticajnim socijalnim mjerama tijekom

³⁹ Duda, *U potrazi za blagostanjem*, 116.

⁴⁰ Duda, *Pronađeno blagostanje*, 363.

odmora uživali velike popuste na prijevoz i boravak izvan mjesta boravka.⁴¹ Naime, nakon 1965. svako je poduzeće ili ustanova mogla samostalno raspolagati s 1,5% bruto dohotka koji se od tada više ne uplaćuje u savezni fond. „Pravo na regres ovisilo je o stjecanju prava na godišnji odmor, a regres se mogao isplaćivati bilo iz tekućega dohotka, bilo iz fonda zajedničke potrošnje radne organizacije iz kojega su se sredstva usmjerivala sukladno odlukama radničkoga savjeta ili rezultata referenduma svih zaposlenih.“⁴² Zbog novih uvjeta počela su se pojavljivati različita rješenja, kao i načini na koji će se obračunavati regres.

Godine 1974. u Hrvatskoj je odlučeno da bi ta naknada trebala iznositi 30-60% prosječne mjesečne plaće, no oko 20% poduzeća nije moglo financijski podnijeti isplatu tako velikog iznosa.⁴³ Međutim, i tamo gdje su radnici dobivali pristojan iznos, on nije bio dovoljan da pokrije troškove godišnjeg odmora. Za one koji su imali veća primanja, regres im je bio kao neka vrsta džeparca kojim su pokrili plaćanje računa, hrane, odjeće, obuće i kućanskih potrepština. Taj se novac obično isplaćivao znatno prije turističke sezone, a prema anketama samo je trećina tog novaca iskorištena za putovanje. Visina koja je bila nedostatna za odlazak na odmor i njegova prerana isplata postavilo je regres kao trinaestu plaću koja se isplaćivala u gotovini, na ruke.

3.3. Odmarališta

Imidž jadranske obale kao rajskog mjesta u ljetnim mjesecima gdje se nalaze nasmijani, osunčani i zdravi radni ljudi gradio se prilično dugo (slika 2). Prema podacima iz 1938. domaći turisti ostvarili su u Jugoslaviji 3,9 milijuna, 1948. 9 milijuna, 1958. 13,8 milijuna, a 1968. 21,1 milijuna noćenja. „To znači da je u poratnih dvadeset godina godišnje prosječno bilo pola milijuna noćenja više.“⁴⁴ Na jugoslavenskom moru domaćih je turista noćilo 44% 1958., dok se taj postotak povećao na 51,2% deset godina kasnije. Zanimanje za Jadran sve je više raslo pa tako i za Hrvatsku koja je imala 94,2% obalne crte i u kojoj je za vrijeme pedesetih i šezdesetih ostvareno čak 90% noćenja domaćih turista.⁴⁵ Tako je udio domaćih noćenja ostvaren u hrvatskim radničkim, omladinskim i dječjim odmaralištima povećan od 1953. s 23% do 1963. na 54% čime je socijalna turistička mreža

⁴¹ Duda, *Pronađeno blagostanje*, 362

⁴² Isto, 363.

⁴³ Duda, „Od radnika do turista“, 61.

⁴⁴ Duda, *U potrazi za blagostanjem*, 110.

⁴⁵ Isto, 110.

potvrdila jako veliki značaj.⁴⁶

Građani su putovali i neovisno o tome je li njihovo putovanje bilo subvencionirano od strane sindikata, no šezdesetih su sindikati znali davati financijsku potporu za komercijalni smještaj. Kako su se smanjivale olakšice za godišnji odmor tako je rastao značaj odmarališta koja su bila u vlasništvu sindikata, tvornica, poduzeća, raznih društava i udruga, republičkih i općinskih vlasti te još uvijek ostajala zaštićena unutar koncepta socijalnog turizma. Kada pogledamo strukturu smještaja, tijekom šezdesetih se u radničkim i omladinskim odmaralištima ostvarivala polovica noćenja od strane domaćih jugoslavenskih gostiju što ih je onda činilo vodećim oblikom smještaja. Poslije njega su se našle sobe u privatnom smještaju, a tek onda hoteli, dok se vikendice u statistici pojavljuju tek kasnije oko 1965. godine. Broj ležaja počeo je naglo rasti, tako je u Hrvatskoj za vrijeme 1951. bilo tek 6.122 ležaja dok je desetak godina kasnije bilo 41.144 u radničkim i još 23.852 u omladinskim i dječjim odmaralištima, a još 1971. broj ležaja u odmaralištima došao je čak do 78.832.⁴⁷ Šezdesetih se u Hrvatskoj moglo vidjeti 500-700 radničkih i oko 100 omladinskih i dječjih odmarališta.

Slika 2 – Radničko odmaralište u Opatiji 1948. godine

(Izvor: <https://forum.krstarica.com/showthread.php/757247-Obnova-Jugoslavije/page52>)

Za vrijeme socijalizma Hrvatska je bila godišnje odredište za gotovo polovicu registriranih jugoslavenskih domaćih turista. Šezdesetih i sedamdesetih godina

⁴⁶ Duda, *U potrazi za blagostanjem*, 110.

⁴⁷ Isto, 120.

radnička su odmarališta bila vodeći oblik smještaja u Hrvatskoj sve do 1976. kada su hoteli preuzeli vodeći položaj. Godine 1985. i 1988. odmarališta su se vratila na prvo mjesto, no od 1983. odmarališta su se borila za prvo mjesto s kampovima. Prema službenim podacima kućna radinost našla se tek na četvrtom mjestu po broju noćenja.⁴⁸ Međutim, već 1966. godine odmarališta počinju gubiti na značaju zbog pojave komercijalnog turizama kada je od strane domaćih turista ostvareno više noćenja u komercijalnom smještaju svih vrsta. „Domaća su noćenja u odmaralištima u Hrvatskoj činila čak dvije trećine ukupnih domaćih noćenja u radničkim odmaralištima diljem Jugoslavije.“⁴⁹ Bez obzira na različite probleme i zastoj u razvoju s kojim su se susretala odmarališta, broj noćenja je rastao, ali znatno sporije nego onaj u komercijalnom turizmu. Gledajući broj noćenja, svaki četvrti turist u Hrvatskoj bio je gost odmarališta.

Kako bi se osiguralo dobro funkcioniranje i uređivanje odmarališta Savezna narodna skupština donijela je Zakon o osnivanju i poslovanju odmarališta (1958.). Zakonom su definirana odmarališta kao „domovi odmora, ljetovališta i turistički logori osnovani od strane društvenih organizacija, privrednih organizacija i organa predviđenih ovim zakonom, koji pružaju pansionerske usluge osobama koje imaju pravo korištenja usluga odmarališta.“⁵⁰ Naime, odmarališta se nisu više smatrala ugostiteljskim objektima čime su oslobođena niza davanja, a poduzeća (osnivači) mogli su svojim sredstvima dotirati i pomagati u poslovanju. Tehnički i higijenski uvjeti bili su vrlo bitni zbog suzbijanja mogućih zaraza, a nadzor nad odmaralištima imali su općinski sanitarni inspektor i općinska tijela nadležna za ugostiteljstvo i turizam.

Najčešći problemi bili su: mala, nerentabilna i neredovito popunjena odmarališta, kao i nedovoljno kvalitetne usluge i smještaj što je sve više dolazilo do izražaja kako je standard života rastao. Odmarališta najčešće nisu bila povezana stoga radnik nije svoj odmor pod jednakim uvjetima mogao ostvariti u odmaralištu drugog poduzeća.⁵¹ Ako su svoj godišnji odmor odlučili provesti u odmaralištu svojega poduzeća, radnici su najčešće odlazili uvijek na isto odredište gdje su vrijeme provodili sa svojim kolegama iz radnog okruženja.

⁴⁸ Duda, „Od radnika do turista“, 76.

⁴⁹ Isto, 76.

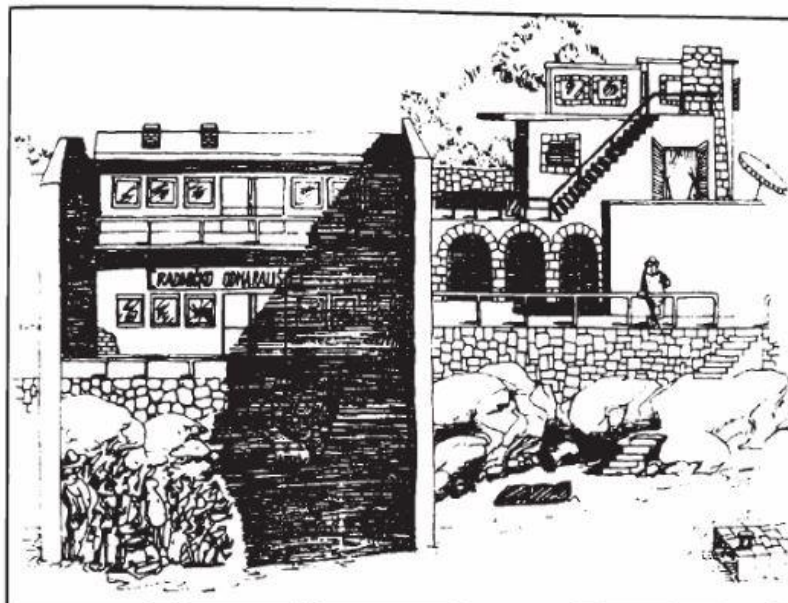
⁵⁰ Duda, *U potrazi za blagostanjem*, 124.

⁵¹ Isto, 128.

3.4. Propadanje politike socijalnog turizma

Tijekom šezdesetih godina politička se pozornost sve više okretala komercijalnom turizmu. Naime, državi postaje bitan devizni prihod koji je pozitivno utjecao na jugoslavensku trgovinsku bilancu. Zbog novih okolnosti petogodišnji plan Hrvatske (1966. – 1971.) dao je veliki značaj stranom turizmu, što se i ostvarilo. Dolazilo je do velikih protivljenja koja nisu urodila plodom te su ukinuti svi popusti na troškove putovanja, dok su regres za godišnji odmor i radnička odmarališta bili zadržani. „Kako su se državne potpore smanjile, mnoga poduzeća nisu mogla zadržati svoja odmarališta pa su neka prodana, a neka propuštena postupnom propadanju, no istodobno su građena nova.“⁵² Naravno, njihova je sudbina ovisila o radničkim savjetima i iznosu koji je poduzeće imalo na raspolaganju da ulaže u njih.

U srpnju 1962. Tito je napomenuo da se turizam ne bi trebao promatrati kao sporedna stvar, nego da se naprave potrebne mjere kako bi se inozemni turisti vraćali nakon što po prvi puta vide Jadransko more. Godine 1966. u Hrvatskoj je po prvi put bilo više stranih (1,9 milijuna) nego domaćih jugoslavenskih gostiju (1,5 milijuna).⁵³ Došlo je do naglog rasta inozemnog turizma zbog ukidanja viza i pojednostavljivanja graničnih formalnosti.

Slika 3 – Radničko odmaralište u sjeni komercijalnog turizma
(Izvor: Duda „Od radnika do turista“, *Sunčana strana Jugoslavije*, 75)

⁵² Duda, „Od radnika do turista“, 60.

⁵³ Duda, *U potrazi za blagostanjem*, 140.

Mnoga su radnička odmarališta s vremenom počela gubiti značaj, a izgradnjom vila i hotela idiličnog izgleda, neka su odmarališta postala ruglo obale. Do 1980-ih odmarališta su poslužila svrsi i kao rezultat tome je navika korištenja godišnjeg odmora. Kako je s vremenom rastao životni standard, počela su se mijenjati i očekivanja od turističkog smještaja pa je trebalo ulagati sve više novaca u obnavljanje odmarališta. Odmarališta su najviše smetala hotelijerima koji su u nekima uvidjeli konkurenciju, a neke su rušili i na njihovim mjestima gradili hotele i naselja za komercijalne goste.⁵⁴ Hoteli su izvan sezone privlačili sindikalne turiste tako što su sklapali ugovore s hotelijerima i organizirali boravak za radnike po prihvatljivim cijenama. Odmarališta su isto tako bila na meti lokalne zajednica koja je isto htjela dio deviznog prihoda

Osjećaj domaćih turista kao da su turisti drugoga reda, ne zbog toga što su sindikalnim potvrdama tražili popuste, nego jer su jednostavno bili domaći, a sve to već pedesetih godina (slika 3). „Drugačije su ih i gledali na recepcijama, a najbolji prospekti šezdesetih su znali biti tiskani samo na stranim jezicima.“⁵⁵ Korist koju su strani turisti doveli sa sobom, osim nevidljivih deviznih priljeva, bile su iznimne. Iako su žitelji hrvatske obale bili dosta dobro upoznati sa zapadnom kulturom, pomoću medija, uživo su se susretali s njihovom potrošačkom moći.

⁵⁴ Duda, *Pronađeno blagostanje*, 369.

⁵⁵ Duda, *U potrazi za blagostanjem*, 140.

ZAKLJUČAK

Dvadeseto stoljeće je stoljeće najvećih promjena te je ujedno i najvažnije razdoblje za razvoj turizma i njegovog omasovljenja. Turizam je tada tek počeo dobivati na značaju, a države su u njemu uvidjele značaj kako za građane tako i za samu državu. Tijekom tog razdoblja naglasak je bio na radnicima kao temelju socijalističkih država, a radnicima je ujedno odmor bio odmor najpotrebniji.

Nakon rata sve su države Europe pretrpjele velike gubitke koji su jednim dijelom ublaženi uvođenjem plaćenog godišnjeg odmora. Njegovo reguliranje počelo je netom nakon Drugog svjetskog rata. Ozakonjenjem plaćenog godišnjeg odmora radnicima je dano na raspolaganje vrijeme za odmor i odlazak u odredišta izvan mjesta boravka. No, cilj tog modela bio je sredstvo za postizanje socijalne harmonije i povećanja nacionalne svijesti.

Radnici nisu znali kako iskoristiti svoja prava pa se često događalo da su odbili odlazak na more. Jedan od bitnijih problema bio je neznanje kako putovati, ali i predrasude o tome da je turizam rezerviran samo za bogate slojeve društva. Različite povlastice trebale su potaknuti radnike da putuju te iskorijeniti ili izmijeniti taj način razmišljanja. Tako se s vremenom počelo sve više putovati te je putovanje postalo dio života jednog radnika.

Domaći je turizam počeo padati u drugi plan zbog naglog razvijanja komercijalnog turizma za strane goste. Razlog tome je što su devizni priljevi postali vrlo važni za popravljavanje stanja u bilanci Jugoslavije. Najveći utjecaj na to imala je Hrvatska koja je imala turistički najatraktivniju i najdulju obalu u cijeloj federaciji, a taj je resurs zaslužan za veliki broj stranih turista. Domicilno stanovništvo je isto tako htjelo dio toga kolača pa se počinje javljati fenomen *Zimmer frei*. Hrvatski turizam u tom razdoblju poprima kvalitetu i razmjere po kojima se i danas prepoznaje.

LITERATURA

1. Cross, Gary, „Vacations for All: The Leisure Question in the Era of the Popular Front“, *Journal of Contemporary History*, 24, 4, 1989., 599-621.
2. de Grazia, Victoria, *The Culture of Consent. Mass Organization of Leisure in Fascist Italy*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002.
3. Duda, Igor, *U potrazi za blagostanjem. O povijesti dokolice i potrošačkog društva u Hrvatskoj 1950-ih i 1960-ih*, Srednja Europa, Zagreb, 2005.
4. Duda, Igor, *Pronađeno blagostanje. Svakodnevni život i potrošačka kultura u Hrvatskoj 1970-ih i 1980-ih*, Srednja Europa, Zagreb, 2010.
5. Duda, Igor, „Od radnika do turista. Prava, želje i stvarnost socijalnog turizma u jugoslavenskome socijalizmu“, *Sunčana strana Jugoslavije. Povijest turizma u socijalizmu*, ur. Hannes Grandits i Karin Taylor, Srednja Europa, Zagreb, 2013., 55-87.
6. Gorsuch, Anne E., „There's No Place Like Home: Soviet Tourism in Late Stalinism“, *Slavic Review*, 62, 4, 2003., 760-785.
7. Knežević, Mladen, „Socijalni turizam kao socijalna i ekonomska kategorija – nekoliko elemenata razvoja“, *Acta Economica et Turistica*, 1,1, 2015., 59-76.
8. Richez, Jean-Claude; Strauss, Léon, “Un tempo nuovo per gli operai: le ferie pagate (1930-1960)”, *L'invenzione del tempo libero, 1850-1960*, ur. Alain Corbin, Editori Laterza, Roma-Bari, 1996., 404-442.
9. Vukonić, Boris, *Povijest hrvatskog turizma*, Prometej, Zagreb, 2005.
10. Walton, John K., „The Demand of the Working-Class Seaside Holidays in Victorian England“, *The Economic History Review*, 34, 2, 1981., 249-265.

POPIS SLIKA I TABLICA

a. Popis slika

Slika 1 – Legitimacija K-15	20
Slika 2 – Radničko odmaralište u Opatiji 1948. godine	22
Slika 3 – Radničko odmaralište u sjeni komercijalnog turizma	24

b. Popis tablica

Tablica 1 – Prosječno trajanje radnog tjedna u nekim europskim zemljama 1966.	7
Tablica 2 – Minimum trajanja osnovnog godišnjeg odmora u europskim zemljama 1968.	8

SAŽETAK

Kako se struktura turista s vremenom mijenjala, tako je turizam počeo biti dostupan širim masama. Dostupnost nije mnogo privlačila radnike koji nisu imali naviku sudjelovanja u kulturi putovanja. U međuratnom razdoblju pojavio se plaćeni godišnji odmor čiji je cilj bio poticanje radnika na odmor. Njima je trebalo stvoriti naviku putovanja, kako bi svoj godišnji odmor proveli odmarajući se, a ne radeći. Kao odgovor na to, javljaju organizacije koje organiziraju izlete koji su bili politizirani i ideološki nastrojani. U socijalističkoj Jugoslaviji različite povlastice su one koje su poticale radnike da prakticiraju odlazak na odmor. Bitnu ulogu imao je i socijalni turizam čija je politika bila uvlačenje masa u turističke tokove i učenje kako putovati. No, politika socijalnog turizma kao i povlastice postepeno počinju gubiti na značaju zbog pojave komercijalnog turizma koji je bio bitno profitabilniji zbog deviznih priljeva.

Ključne riječi: plaćeni godišnji odmor, socijalni turizam, radnici, Jugoslavija

ABSTRACT

Holidays with pay in socialist Yugoslavia

Over time, the structure of the tourists changed, so tourism began to be available to the wider masses. Accessibility did not really attract workers who used to participate in the travel culture. During the inter-war period, holidays with pay were set up, aimed to encourage workers to rest. Workers needed to create a habit of traveling, to spend their vacation for resting and not for working. In response to that, organizations that organize politically and ideologically oriented excursions were formed. Different benefits are those that have encouraged workers to practice vacationing. Social tourism, whose policy was to bring the mass into tourist flows and teach them how to travel, also played an important role. However, social tourism policy and benefits gradually begin to lose importance due the appearance of commercial tourism, which was significantly more profitable because of the foreign exchange inflows.

Keywords: holidays with pay, social tourism, workers, Yugoslavia